BİBLİYOGRAFYA :

İbn Teymiyye, *el-ʿUbûdiyye*, Beyrut 1981, s. 68-69; Sübkî, *Ṭabaḳāt*, V, 176; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müẕheb*, II, 43; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 273; Süyûtî, *Ḥüsnü'l-muḥâḍara*, I, 2; İbnü'l-Kādî, *Dürretü'l-ḥicâl*, I, 138; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerât*, VI, 19; Şevkânî, *el-Bedrü'ṭ-ṭâliʿ*, I, 107-108; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 317; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 204; Brockelmann, *GAL*, II, 143-144; *Suppl.*, I, 785; II, 145-147; a.mlf., "İbn Atâullah", *İA*, V/2, s. 703; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, II, 121; Cemâleddin eş-Şeyyâl, *Aʿlâmü'l-İskenderiyye fi'l-ʿaṣri'l-İslâmî*, Kahire 1965, s. 213-222; Ebü'l-Vefâ et-Teftâzânî, *İbn ʿAṭâʾillâh el-İskenderî*, Kahire 1389/1969; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Fethullah), I, 221-222; V, 20; P. Nwyia, *Ibn ʿAṭāʾ Allāh et la naissance de la confrérie Šāḏilite*, Beyrouth 1990; Ernst Bannerth, "Dhikr et Khalwa d'après Ibn 'Ata' Allah", *MIDEO*, XII (1974), s. 64-90; Mustafa Ka-

ABDULLAH b. ATIYYE

عبد الله بن عطية

bk. **İBN ATIYYE ed-DIMAŞKÎ**

Tefsir ve kıraat âlimi.

İBN ATIYYE ed-DIMAŞKÎ

(ابن عطيّة الدمشقى)

Ebû Muhammed Abdullāh b. Atıyye b. Abdillâh ed-Dımaşkī (ö. 383/993)

Tefsir ve kıraat âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Dımaşk'ta Câbiye Kapısı denilen yerdeki Atıyye Mescidi'nde imamlık yaptığı, Endülüs müfessirlerinden olan diğer İbn Atıyye'den (ö. 541/1147) ayırt edilebilmesi için kendisine İbn Atıyye el-Kadîm denildiği bilinmektedir. Arz ve semâ yoluyla Hasan b. Habîb, Muhammed b. Nadr b. Ahrem ve Ca'fer b. Hamdân en-Nîsâbûrî'den kıraat tahsil etmiş; İbn Cevsâ, Ali b. Abdullah el-Hımsî ve Ebû Ali el-Hadâirî'den hadis rivayet etmiştir. Ali b. Dâvûd ed-Dârânî, Abdullah b. Sevvâr el-Anesî ve Turfe el-Harestânî gibi şahsiyetler, kıraat ilminde kendisinden faydalanan ve rivayette bulunanlar arasında yer almaktadır. Hadiste sika olarak değerlendirilen İbn Atıyye'nin âyetlerin tefsirinde istişhâd için ezberinde binlerce beyit bulunduğu rivayet edilmiştir. İbn Atıyye Şevval 383'te (Kasım-Aralık 993) Dımaşk'ta vefat etti.

Kaynaklar İbn Atıyye'nin bir tefsiri olduğunu, Brockelmann, bu eserin Süleymaniye (Âşir Efendi, nr. 35) ve Ahmediyye (Halep) kütüphanelerinde birer nüshasının bulunduğunu zikrediyorsa da Süleymaniye Kütüphanesi'nin eski katalogunda kaydedilen tefsirin halen mevcut olmadığı görülmekte, Sezgin de Ahmediyye nüshasını bulamadığını belirtmektedir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ında, Kurtubî'nin *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân*'ında ve Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *el-Baḥrü'l-muḥîṭ*'inde İbn Atıyye'nin bu eserinden iktibas edilmiş bölümler bulunduğu ileri sürülmüştür (Sezgin, I, 105). Ancak bu iktibasların yapıldığı tefsirin İbn Atıyye el-Endelüsî'ye ait *el-Muḥarrerü'l-vecîz* mi, yoksa İbn Atıyye ed-Dımaşkī'nin burada sözü edilen eseri mi olduğu hususu ayrı bir inceleme konusudur.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾ* (Altıkulaç), II, 664-665; a.mlf., *Târîḫu'l-İslâm: sene 381-400*, s. 64; İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, I, 433; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, II, 106; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 335; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 104-105; Nüveyhiz, *Muʿcemü'l-müfessirîn*, I, 176-177.

BEDRETTİN ÇETİNER

İBN ATIYYE el-ENDELÜSÎ

(ابن عطيّة الأندلسى)

Ebû Muhammed Abdülhak b. Gālib b. Abdirrahmân b. Gālib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147)

Müfessir ve kadı.

481'de (1088) Gırnata'da (Granada) doğdu. Soyu, Endülüs'ün fethi için bu ülkeye gelen Arap ordusu sancaktarı Atıyye b. Hâlid b. Haffâf el-Muhâribî'ye dayanır. Atıyye'nin dedelerinin Rebîa veya daha kuvvetli bir ihtimalle Mudar kabilesine mensup olduğu kaydedilmektedir; nitekim İbn Atıyye de dedelerinin Mudarî olduğunu söyler (*Fihrisü İbn ʿAṭıyye*, s. 60). Kendisine kadar bu aileden pek çok âlim ve idareci yetişmiştir; babası Gālib b. Abdurrahman Endülüs'te dönemin önde gelen muhaddis ve fakihlerindendir (Feth b. Hâkān el-Kaysî, III, 636-640).

İbn Atıyye'nin yaşadığı dönemde Kurtuba (Cordoba), Mürsiye (Murcia) ve İşbîliye (Sevilla) gibi Gırnata da medreselerin çokça bulunduğu bir şehirdi. Burada bir medresesi bulunan babasından ve diğer âlimlerden öğrenim görmeye başlayan İbn Atıyye, daha on iki-on üç yaşlarında iken birçok hocadan çeşitli ilimlere dair icâzetler aldı. Kurtuba, İşbîliye, Mürsiye, Belensiye (Valencia) ve Ceyyân (Jean) gibi şehirlere giderek buralardaki hocalardan ders gördü ve çeşitli kitaplara ait icâzetler aldı; gidemediği yerlerdeki birçok âlimden de kitâbet yoluyla icâzetler elde etti. Onun Endülüs dışına çıkmadığı konusunda ittifak olmasına rağmen Ömer Rızâ Kehhâle'nin doğuya seyahat ettiğini söylemesi (*Muʿcemü'l-müʾellifîn*, V, 93) babasıyla onu karıştırmasından kaynaklanmış olmalıdır; nitekim babasının tahsil için Kuzey Afrika, Mısır, Şam ve Hicaz'a seyahatte bulunduğu bilinmektedir (*Fihrisü İbn ʿAṭıyye*, s. 60-63; Abdülvehhâb Abdülvehhâb Fâyid, s. 53-54).

İbn Atıyye tefsir, kıraat, hadis, fıkıh, kelâm, dil ve tarih alanlarındaki öğrenim hayatı hakkında bilgi verdiği *el-Fihrist* adlı eserinde otuz hocasından söz eder. Bunlar arasında babası Gālib, Ebû Ali el-Gassânî, Ebû Ali es-Sadefî, Ebü'l-Hasan İbnü'l-Bâziş, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. Attâb el-Kurtubî, Ebû Bahr Süfyân b. Âsî el-Esedî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Ali et-Tağlibî kendilerinden en fazla istifade ettiği hocalarıdır. İbn Atıyye aynı yerde babasından okuduğu eserlerin adını da kaydeder (*Fihrisü İbn ʿAṭıyye*, s. 63-77). Daha sonra ders vermeye başlayan İbn Atıyye'den çok sayıda talebe faydalanmıştır. İbn Hayr el-İşbîlî, İbn Medâ, Ebû Bekir İbn Tufeyl (*Ḥay b. Yaḳẓân*'ın müellifi), İbn Kurkūl, Ebü'l-Kāsım Abdurrahman b. Muhammed el-Ensârî el-Endelüsî, Ebû Bekir İbn Ebû Cemre bunlardan bazılarıdır (talebeleri için bk. *Fihrisü İbn ʿAṭıyye*, neşredenlerin girişi, s. 15-19; Abdülvehhâb Abdülvehhâb Fâyid, s. 88-91).

İbn Atıyye Murâbıtlar döneminde yaşamıştır. Murâbıtlar'ın başlangıçta Benî Atıyye ailesine iyi gözle bakmadığı, hatta İbn Atıyye'nin babasını bir süre sürgüne gönderdikleri rivayet edilir. Ancak daha sonra ailenin Murâbıtlar'la ilişkileri düzelmiş, İbn Atıyye de hıristiyanlarla yapılan birçok savaşa, bu arada 503 (1109) yılında Talabîre (Talavera) Savaşı'na katılmış, 511'de (1117) Sarakusta'nın (Zaragoza) savunmasında bulunmuştur. İbn Atıyye Murâbıt melikleriyle görüşmeler yapıyor, savaşların durumu ve düşmanlara karşı takip edilmesi gereken stratejilerle ilgili raporlar veriyor, hıristiyanlar tarafından istilâ edilen yerleri almaları konusunda teşvik ve uyarılarda bulunuyordu. Uzun süre savaş ortamında bulunmasının tefsir çalışmasını etkilediği, cihad âyetlerini tefsir ederken görüşlerini daha gerçekçi bir zemine oturttuğu görülmektedir (*a.g.e.*, s. 71-72).

529 yılı Muharreminde (Kasım 1134) Meriye (Almeria) kadılığına tayin edilen İbn Atıyye burada on iki yılı aşkın bir süre gö-